

Damijan Guštin

**IGOR ROSINA –
SODELAVEC KOMISIJE
ZA UGOTAVLJANJE
ZLOČINOV
OKUPATORJEV
IN NJIHOVIH
POMAGAČEV**

Odvetnik dr. Igor Rosina je bil 1. avgusta 1944 imenovan za referenta v Komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta. Najprej je bil njen referent, nato tudi vodja njene podružnice za severno Slovenijo, član Komisije za ugotovitev zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri predsedstvu Narodne vlade Slovenije in vodja njene podružnice za severovzhodno Slovenijo in je v njej deloval do pozne jeseni 1946. V teh nekaj več kot dveh letih se je s svojo pravno izobrazbo in strokovnostjo, ki jo je pridobil v svojem odvetniškem delovanju, nenačrtovano osredotočil na področje vojnega in humanitarnega prava, kajti cilji komisije, ki jo je ustanovil Slovenski narodnoosvobodilni svet na svojem zasedanju 20. februarja 1944, so bili prav priprava strokovne in organizacijske osnove za identifikacijo storilcev kršitev določil mednarodnega vojnega in humanitarnega prava («vojnih zločincev»), zbiranje dokazov o storjenih tovrstnih kaznivih dejanjih in prestopkih v času vojne in evidentiranje storilcev teh dejanj. Komisija je bila pomemben, delujoč in uveljavljen člen v strukturi nastajajoče »ljudske oblasti« v Sloveniji, hkrati pa je vplivala tudi na oblikovanje

in delovanje Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov pri predsedstvu NKOJ oziroma vladi Demokratične federativne Jugoslavije in vladi Federativne ljudske republike Jugoslavije.³¹¹ To področje njegovega strokovnega delovanja je bilo tudi osrednja strokovna in deloma politična vloga dr. Igorja Rosine v vojnem času, odkar je moral aprila 1941 zapustiti svoj dom in advokaturu v Mariboru in se pred nemško okupacijsko oblastjo umakniti v Ljubljano.

Ugotavljanje vojnega hudodelstva

Jeseni 1943, še globoko sredi vojne, a vendar povezano z veliko vojaško zmago pri Kursku, vdajo Italije in uspešnim napredovanjem ameriških sil na Pacifiku, so poglavitne države zaveznice v koaliciji Združeni narodi začele iskati soglasje glede obravnave povzročiteljev vojne in storjenih zločinov tako na vzhodni fronti kot glede pomora Judov, vedenje o katerega razsežnostih se je komaj dobro širilo med bolje obveščeniimi. Protifašistična in protiosna koalicija Združenih narodov je namreč že kmalu po ustanovitvi 1. januarja 1942, izhajajoč iz svojih vojnih ciljev, oblikovala Komisijo za vojne zločine (War Crimes Commission), ki naj bi zbrala podatke in obravnavala vse (vojne) zločine Nemčije, Italije in Japonske. Jeseni 1943 se je koalicija Združenih narodov odločila za osnovna izhodišča – vsaka država v koaliciji bo vojne zločine, storjene na njenem ozemlju, obravnavala sama, vse sočlanice ji bodo storilce izročile, skupaj pa bodo kaznovali tiste, ki so bili glavni nosilci delovanja osnih držav izven okvirov vojnega in humanitarnega prava. Na skupnih izhodiščih so začeli zbirati podatke o vojnih zločinih in njihovih storilcih. Vsaka od velesil je imela svoj pogled na način in oblike kaznovanja storilcev in si je to tudi različno zamišljala in izvajala. Pod vtisom spoznanj o oblikah in teži zločinskega delovanja nacističnih in drugih režimov je skupni dogovor ob in po koncu vojne omogočil ustanovitev skupnega ad hoc mednarodnega sodišča, ki je na podlagi nove razširjene kvalifikacije vojnega prava sodilo tudi za zločine proti človeštvu in genocid.³¹²

Po zgledu zavezniških sklepov o pregonu vojnih zločincev, zlasti sklepa konference zavezniške koalicije na konferenci v Moskvi oktobra 1943 o kaznovanju storilcev vojnih zločinov nemške strani in njihovi izročitvi državam, na ozemlju katerih so storili vojne zločine, je tudi jugoslovansko narodnoosvobodilno gibanje ob oblikovanju lastnih oblastnih organov ustanovilo izreden preiskovalni organ. Protifašistični svet ljudske osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ) je na svojem

311 Vlada DFJ je bila oblikovana marca 1945 in je delovala do novembra istega leta, ko je bila sprejeta ustava; na tej podlagi je bila proglašena FLRJ in oblikovana vlada FLRJ. Gl. Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 148–149. Podrobneje Petranović, Marković, *Zapisnici NKOJ-a i Privremene vlade DFJ*, str. 80–81.

312 Prim. Crowe, *War crimes, genocide, and justice*; Bertram, ur., *Der Nürnberger Prozeß*.

Člani Komisije za ugotovitev zločinov okupatorja in njegovih pomagačev na Bazi 80 a (bila je pri Srednji vasi) 12. oktobra 1944; od leve proti desni: dr. Jelko Ravnikar, Fedor Košir (zadaj), Boris Šnuderl, dr. Makso Šnuderl, Kostja Avsec, dr. Igor Rosina (zadaj), dr. Rastko Tusulin, dr. Janko Lavrič (zadaj), dr. Jože Žabkar, Tevž I.

(Fototeka MNZS)

drugem zasedanju v Jajcu 30. novembra 1943 ustanovil od pravosodja neodvisno *Komisijo za utvrđivanje zločina okupatorja i njegovih pristalica*, ki ji je poveril nalogo, da bo zbirala in proučila dokaze o zločinih okupatorjev na jugoslovanskih tleh.³¹³ V skladu z zasnovo pravkar dogovorjene federalne ureditve države, še bolj pa iz potrebe po zbiranju dokazov o storjenih zločinih bližje na terenu, so posameznim pokrajinskim (bodočim federalnim) enotam priporočili, da tudi same ustanovijo enake komisije. Med njimi je bilo najbolj dejavno vodstvo slovenskega odporiškega gibanja, saj je Slovenski narodnoosvobodilni svet ustanovil Komisijo za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev (KUZOP) pri predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) že na prvem zasedanju, 20. februarja 1944.³¹⁴ Ustanovitveni akt pa je vseboval pomembno razliko v primerjavi s tistimi, ki ga je izdal NKOJ – jasno je namreč opredelil naloge komisije kot ugotavljanje (preiskovanje) vojnih zločinov in ne njihovo kaznovanje.³¹⁵

313 Nešović, ur. *Prvo i Drugo zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije*.

314 Ferenc, *Ljudska oblast III*.

315 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 24. Vendar pa je to vprašanje še ostalo odprto, saj so o njem razpravljali še 12. 12. 1944 na konferenci več ustanov, ki so bile pristojne za sodstvo. – Prim. prav tam, str. 45.

Komisija je bila statusno opredeljena kot samostojno telo pri Predsedstvu SNOS, kar kaže tako na njeno posebnost kot tudi pomembnost. Njeno ustanovitev so začeli pripravljati v začetku februarja 1944, predloge članstva sta pripravljala Josip Rus in dr. Marjan Breclj.³¹⁶ Za člane komisije sta zadolžena v Izvršnem odboru OF predlagala povečini pravnike, ki so pripadali odpor-niškemu gibanju, različne politične provenience: dr. Maksa Šnuderla, dr. Vita Kraigherja, Vido Tomšič, Fedorja Koširja, dr. Danila Dougana, Iva Pirkoviča in Franceta Svetka. Izvršni odbor jih je za člane komisije imenoval 15. februarja.³¹⁷ Najmarkantnejša figura med njimi je bil njen predsednik, odvetnik dr. Makso Šnuderl, vodilni član skupine štajerskih beguncev v OF in član Plenuma OF.³¹⁸ Njemu je bil zaupano tudi pisanje odloka o ustanovitvi komisije.³¹⁹ Na spodbudo Borisa Kidriča se je začel pripravljati na prevzem funkcije, da bi komisija čim prej lahko začela delovati.³²⁰ Vendar pa je nato prišlo do velike spremembe. Zapisnik naslednje seje IOOF, že po zasedanju SNOS-a, je zabeležil: »Dodatno k sklepu zadnje seje se konstituira Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev tako: predsednik dr. Vito Kraigher«. Med imenovanimi člani pa sta bila nova Lojze Ude in dr. Žiga Vodusek, iz predvidenega sestava pa je izpadel dr. Makso Šnuderl.³²¹ Kaj se je medtem zgodilo v kadrovski kombinatoriki vodstva odpor-niškega gibanja, je danes težko ugotoviti, morda je sprememba posledica tedanjega Šnuderlovega spora glede oblikovanja izjave o človekovih pravicah in pravicah državljanov oz. ljudstva.³²² Ni pa mogoče spregledati, da je predsednik postal »zanesljivejši« član KPS in do tedaj vodilni kader v VOSu dr. Vito Kraigher. A s tem še ni bilo konca kadrovskih sprememb. Že naslednja seja IOOF 12. marca 1944 je prinesla nov sklep: »Za glavnega javnega tožilca se imenuje dr. Vito Kraigher. S tem zapusti svoje mesto pri Odseku za notranje zadeve in pri Komisiji za ugotovitev zločinov.«³²³ Nato je mesto predsednika komisije znova dobil dr. Makso Šnuderl, ki vsaj v svojem dnevniku sploh ne omenja, da bi vedel za to, da medtem že ni bil predsednik komisije.

Komisija se je na prvi seji sestala 10. marca 1944 v Semiču,³²⁴ čeprav je bila uradno ustanovljena šele z objavo odloka v prvi številki Uradnega lista SNOS 24.

316 SI AS 1670, š. 1, zapisnik seje IOOF 3. 2. 1944.

317 SI AS 1670, š. 1, zapisnik seje IOOF 15. 2. 1944.

318 Makso Šnuderl je v dnevniku 24. 2. 1944 zabeležil, da primerja srbski (NKO)ev, op. p.) odlok AVNOJa o ustanovitvi komisije s slovenskim ter da pripravlja memorandum za komisijo. Gl. Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 164.

319 Prav tam, str. 155.

320 Prav tam, str. 157, 164.

321 SI AS 1670, š. 1, zapisnik seje IOOF 3. 3. 1944.

322 Več v poglavju Druga svetovna vojna, država, revolucija in vloga pravnikov.

323 SI AS 1670, š. 1, zapisek seje IOOF 12. 3. 1944.

324 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 180, 183.

marca 1944.³²⁵ Njen sedež je bil najprej v Semiču, nato v Petrovi vasi, od poletja pa v osrednji bazi vodstva odporniškega gibanja v Kočevskem rogu. Prvih nekaj mesecev je njeno delo seglo zgolj na osrednje območje slovenskega odporniškega gibanja v Ljubljanski pokrajini.³²⁶

Delo njenih članov je bilo sprva posvečeno pripravljanju in opredeljevanju pravnih okvirov dela komisije, nato pa organizacijskemu okviru, vzpostavljanju sistema zbiranja podatkov o storjenih vojnih zločinih in registrov za sistematično delo. Prva sled o zbiranju dokaznega gradiva, ki jo lahko najdemo, je bila okrožnica IOOF 10. marca 1944 s pozivom vsem odboru OF, da izročijo vse zbrano gradivo o nasilju bele garde in okupatorjev.³²⁷ Pozneje so se v ta namen trudili vzpostaviti mrežo pokrajinskih in okrožnih komisij in okrajnih ter terenskih referentov. Vsebinske in organizacijske rešitve komisije so bile in morale biti originalne, saj so bile v jugoslovanskem prostoru prve (komisija pri NKOJ še ni delovala, enako ne komisije v drugih nacionalnih enotah), pa tudi zgledi od drugod niso bili na voljo.

Po začetni pobudi dr. Šnuderla, da bi komisija preiskovala vse vojne zločine ne glede na storilce, je obveljalo stališče vodstva odporniškega gibanja, da bo komisija preiskovala tiste zločine, ki so jih storili okupatorji in njihovi sodelavci.³²⁸

Pravniki v komisiji so si pomagali z dosegljivimi pravnimi predpisi in literaturo o mednarodnem vojnem pravu, deklaracijami Združenih narodov in političnimi sklepi. Podrobneje so opredelili vrste kršitev vojnega prava oziroma, kot so navajali, vojne zločine.³²⁹ Komisija je na podlagi pregleda vojnega prava opredelila 14 skupin vojnih zločinov³³⁰ in na njihovi podlagi tudi začela oblikovati vsebinski del svojega bodočega dela. Bolj poljudno je za potrebe prijaviteljev opredelila predmet prijav takole: »Zločini, ki jih je prijaviti, so vsa dejanja, ki kršijo čut pravice, običaje civiliziranega sveta in zakon človeške vesti.«³³¹ Takšna opredelitev se je bolj kot na postavljeno sklicevala na naravno pravo. Zadolženim za zbiranje prijav pa so vendar pomagali z opredelitvijo, da naj zbirajo prijave o: umorih in telesnih poškodbah, omejitvah osebne svobode, odgonih na prisilno delo, prisilni mobilizaciji prebivalstva na okupiranem območju, posilstvih ali

325 Prim. Košir, Delo in pomen Komisije pri Predsedstvu SNOS, str. 133; *Uradni list SNOS*, I, 25. 3. 1944. S tem odlomkom so bili poleg predsednika Šnuderla člani komisije še Dougan, Košir, Pirkovič, Vida Tomšič, Ude, Vodušek.

326 Prim. Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 189–190, 198–199; SI AS 1827, delovodnik.

327 SI AS 1670, š. 1, okrožnica IO OF 10. 3. 1944.

328 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 254.

329 Profesor na Pravni fakulteti v Ljubljani dr. Ivan Tomšič je leta 1942 izdal knjigo *Vojno in nevtralnostno pravo*, ki je vsebovala dober pregled tedaj veljavnega vojnega prava. Tudi to delo je imelo vlogo med viri komisije.

330 SI AS 1827, š. 1, Zločini.

331 SI AS 1827, š. 1/1, Navodila za prijavo zločinov.

oskrumbah, težkih nečastnih dejanjih in zločinih proti narodu (veleizdaja, narodno izdajstvo, moralna pomoč okupatorju itd.).³³²

K prijavljanju zločinov so bili povabljeni vsi prebivalci in ne le pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja ali oškodovani. Spodbudno je na mnoge učinkovala tudi napoved, da bo ob tem ugotovljena vojna škoda. Komisija se je odločno opredelila za dokumentirane prijave; vsak prijavitelj je moral navesti svoje osebne podatke, poleg tega pa je bil opozorjen, da mora podajati le resnične podatke, in o možnosti kazenskega ukrepanja proti njemu. Predvideli so tudi overjanje izjav z dodatnimi pričami in potrjevanje resničnosti navedb s strani lokalnih odborov OF. Skozi že razdelano in razvejano organizacijsko strukturo OF, ki je bila najpopolnejša v Ljubljanski pokrajini, je komisija od poletja 1944 dalje sprožila množično registriranje vojnih zločinov in njihovih storilcev.

Komisija je kaj kmalu poskrbela za svojo navzočnost v javnosti. Začela je izdajati Objave, tematska poročila o okupatorjevih zločinih. Prva Objava je šla v javnost 20. marca 1944 in je govorila o ponovnem intenziviranju streljanja talcev, saj so nemške okupacijske oblasti v januarju in začetku februarja 1944 ustrelile 205 oseb, ter o množičnih aretacijah in mučenju pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja v ljubljanskih zaporih.³³³

Vendar pa je jeseni 1944 v vodstvu odporiškega gibanja prišlo do pomembne omejitve komaj postavljenega sistema pregona vojnih zločinov, ki je temeljila na novih pogledih glede organizacije oblasti. Odločili so se, tudi pod vplivom osrednje jugoslovanske oblasti, da bodo domače pripadnike kvislinških in kolaborantskih enot obravnavali kot »sovražnike ljudstva« (narodni neprijatelj),³³⁴ s tem pa kot notranje varnostno vprašanje. S tem so ti prešli pod pristojnost maja 1944 ustanovljenega Organa za zaščito ljudstva (OZNA), ta pa je od komisije celo prevzela že zbrano gradivo, ki je zadevalo pripadnike Slovenskega domobranstva. Komisijino preiskovanje kršitev vojnega prava je bilo tako omejeno na pripadnike okupatorjevih formacij in zgolj tiste "pomagače" jugoslovanskega državljanstva, ki so jih osebno bremenila ugotovljena kazniva dejanja, ki so sodila v sklop vojnih zločinov.³³⁵ Toda tudi takih je komisija evidentirala nekaj tisoč in 2466 dosjejev je tudi poslala Državni komisiji v Beograd.³³⁶

Zbiranje prijav in podatkov je bilo v okoliščinah okupacije kaj težko in predvsem nesistematično, saj so bili kraji, kjer so se zadrževale okupacijske sile pa tudi kolaboranti, nedosegljivi in s tem sive lise za terensko zbiranje prijav oziro-

332 SI AS 1827, š. 1/1, Navodila za prijavo zločinov. Hkrati so v NKOJ-u načrtovali izdelavo posebnega zakona o kaznovanju vojnih zločinov, kar pa nato ni bilo uresničeno. Prim. Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 201, 206.

333 SI AS 1670, š. 1, Objava št. 1, 20. 3. 1944.

334 Guštin, *Razvoj vojaškega sodstva*, str. 58–60; Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 35, 47.

335 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 45.

336 Prim. Zečević, Popović, ur. *Dokumenti iz istorije Jugoslavije*, str. 290.

ma evidentiranje zločinov in storilcev teh zločinov. Do konca vojne je komisija registrirala 2359 storilcev vojnih zločinov in izdala 28 objav s podatki o ugotovljenih dejstvih.³³⁷

Konec vojne maja 1945 pa je dal organu možnost za bolj sistematično in poglobljeno delo. Z dostopnostjo zaplenjene dokumentacije okupatorjev je postalo preiskovanje vojnih zločinov bolj poglobljeno, z dostopnostjo vsega državnega območja pa tudi bolj sistematično, saj je komisija lahko zajela tudi območja, ki so bila zaradi okupatorjeve navzočnosti prej nedosegljiva. Tako so tudi po prevzemu oblasti maja 1945 nadaljevali s preiskovanjem vojnih hudodelstev. Komisija za območje Federalne Slovenije je postala samostojen organ Narodne vlade Slovenije, vzpostavila je podružnice v Mariboru in Kranju ter samostojno komisijo na območju Julijske krajine (v obeh conah vojaške uprave), ki je bila organ Pokrajinskega NOO za Slovensko primorje in Trst. Zaradi nasprotovanja zavezniške vojaške oblasti njenemu delu se je njeno delovanje omejilo predvsem na območje cone B, kljub vsemu pa je do svoje ukinitve marca 1947 zbirala gradivo tudi z območja cone A.³³⁸ Delo komisij za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev se je nepretrgano nadaljevalo na vseh ravneh, od državne komisije do okrožnih komisij in krajevnih zbiralcev, tudi v obdobju po osvoboditvi. Junija 1945 je bil objavljen splošen poziv k prijavljanju zločinov in njihovih žrtev, pri zbiranju gradiva pa so sodelovali tudi drugi organi ljudske oblasti.

Težišče dela komisije je bilo pripravljanje dosjejev oseb, osumljenih vojnih zločinov, v katerih so bili zbrani tako personalni podatki kot listinski dokazi in izjave prič o bremenitvi s kaznivim dejanjem. Dosjeje z dovolj dokaznega materiala so komisije pošiljale Državni komisiji, ki je izdajala uradne odločbe o proglastitvi posameznikov za osumljene vojnega zločinstva. Te je le-ta, v kolikor je šlo za osebe, ki so bile jugoslovanskim oblastem nedosegljive, posredovala Komisiji za vojne zločine v Londonu, ki je avgusta 1945 postala agencija Organizacije združenih narodov. Državna komisija je mednarodni komisiji predložila zahteve za izročitev 3764 oseb; med njimi je bilo takih slovenske narodnosti ali tistih, ki so storili očitana dejanja na območju Slovenije, po nepopolni evidenci okoli 500.³³⁹ Le za manjši del teh oseb pa je komisija res dosegla izročitev Jugoslaviji; tem je bilo pred vojaškimi sodišči sojeno v skladu s tedanjim pravnim redom.

Zbiranje gradiva o storjenih vojnih hudodelstvih pa je bilo bistveno širše, saj je komisija odprla okoli 20.000 dosjejev osumljenih in izdala prav toliko sklepov, samostojna komisija za cono B vojaške uprave pa okoli 10.700 dosjejev. Komisija je v letu 1946 izvedla tudi prvi sistematični popis nekaterih kategorij žrtev vojne.

337 Mikuž, *Pregled zgodovine NOB*, IV, str. 152.

338 Prim. Guštin, »Kronika naše Kalvarije pod Italijo«, str. 239–254.

339 Dokumentacija INZ, Odločbe United Nations War Crimes Commission, 1945.

Začela je tudi objavljati študije in podatke o posameznih zvrsteh vojnih zločinov, ki so bili prepoznani kot t. im. sistemski zločini.

Ni mogoče ne videti, da je bil poleg pravnih vidikov preiskovanja vojnih zločinov in iskanja storilcev le-teh pomemben vidik tega dela tudi doseganje političnega in propagandnega učinka. Oblastni organi so procese proti vojnim zločincem vključili v propagandno rabo, da so vzdrževali prizadetost številnih žrtev vojne in jo kanalizirali na »prave« objekte. Tovrsten učinek so dosegali predvsem procesi proti vojnim zločincem iz vrst vodilnih nemških policijskih uradnikov in voditeljem politične in vojaške kolaboracije. "Rainerjev proces" in zlasti "Rupnikov proces", oba pred vojaškim sodiščem IV. armade v Ljubljani, sta bila propagandno najbolj izrabljena.³⁴⁰

V letu 1947 se je začelo postopno reduciranje preiskovanja vojnih zločinov z ukinitvijo okrajnih in nižjih komisij, konec leta 1947 pa so bile ukinjene republiške komisije, med njimi tudi komisija za LR Slovenijo. Končno je bila aprila 1948 ukinjena tudi Državna komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev.³⁴¹ Ukinitvev je bila povezana z željo oblasti, da se preneha s preiskavami, ki so temeljile na medvojnem dogajanju in so ponovno odpirale mednacionalne tenzije (zlasti srbsko-hrvaške zaradi NDH), z utrditvijo oblasti KPJ, zaostritvijo z Informbirojem, pa tudi s hladno vojno, ki je onemogočala kakršnokoli uspešno sodelovanje z zahodnimi državami pri izročitvah, ter končno z izgubo notranjepolitičnega pomena tovrstnih preiskovalnih dejanj, saj se je pričakovanje materialnih odškodnin za povzročeno škodo in izgubljena življenja umirilo, glede na zavezniški odnos do reparacij pa je bilo tudi nerealno.³⁴² Še tekoča preiskovalna dejanja in tudi dokumentacijo komisij za ugotavljanje zločinov okupatorjev so prevzeli organi za notranje zadeve.

Igor Rosina v KUZOP

Prvo omembo dejstva, da se je dr. Igor Rosina želel vključiti v Komisijo za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njegovih pomagačev ali, verjetneje, da si je za to prizadeval predsednik komisije dr. Makso Šnuderl, njegov osebni prijatelj, zasledimo konec aprila 1944. Tedaj, 27. aprila, je Šnuderl v svoj dnevnik namreč zabeležil: »Od predsedstva (SNOS, op. p.) sem dobil odgovor, da dr. Rosina ne more priti v našo komisijo.«³⁴³ Sklepamo lahko, tudi iz konteksta, da je Šnuderl menil, da bi za dr. Igorja Rosino obstajalo primerno mesto v komisiji, in v tem

340 Prim Guštin, *Satisfaction of the victors and confirmation of defeated*, str. 239–261; Grahek Ravančič, *Narod če im soditi*, str. 332–346.

341 Zečević, Popović, ur., *Dokumenti iz istorije Jugoslavije*, str. 11.

342 Prim. Janjetović, *Od Auschwitza do Brijuna*; Vehovar, *Reparacije Jugoslaviji po letu 1945*.

343 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 210.

smislu tudi zastavil predlog predsedstvu SNOS – ta pa je bil zavržen. A tri mesece pozneje, 30. julija 1944, je dr. Šnuderl v svoj dnevnik zapisal: »Peter (Boris Kidrič) in Miha (Marjan Breclj) sta pristala, da pride dr. Rosina k meni [...]«. ³⁴⁴ Tri dni pozneje je napisal, da dr. Rosina pride v nekaj dneh na bazo v Kočevskem rogu, kjer je bila komisija že nastanjena. Res je 4. avgusta prišel, se vključil v delo in Šnuderl je v začetku avgusta 1944 že zabeležil: »Rosina je impresioniran od zločinstev naših domobrancev.« ³⁴⁵ Prvo konkretno delo, v katerem lahko zasledimo tudi roko in misel dr. Rosine, se nanaša na osnutek odloka o kaznovanju vojnega zločina, ki ga je komisiji naročil Lado Vavpetič. ³⁴⁶ Osnutek je govoril o kaznovanju tistih pripadnikov Slovenskega domobranstva, ki se amnestiji, ki se je iztekala 15. avgusta 1944, niso odzvali.

Delo komisije se je začelo najprej na osrednjem osvobojenem ozemlju v Beli krajini in nato v bazi v Kočevskem rogu in se je tudi najbolj ukvarjalo s problematiko Ljubljanske pokrajine, saj je imela komisija na voljo tako kolikor toliko organiziran aparat odporniškega gibanja, ki je lahko zbiral in posredoval podatke s terena, kot tudi zaplenjene dokumente štaba divizije Isonzo. Delo na preostalem nemškem okupacijskem območju, na območju obeh šefov civilne uprave in na Primorskem pa je bilo preveč oteženo, da bi ga bilo mogoče učinkovito voditi od daleč. Zato so jeseni 1944 ustanovili podružnico komisije za Severno Slovenijo (Štajersko, Koroško in Prekmurje), nekoliko zatem pa še podružnici za Gorenjsko in Primorsko. ³⁴⁷

Podružnica komisije za severno Slovenijo je tako začela poslovati septembra 1944, prvo okrožnico je izdala z datumom 29. september 1944. ³⁴⁸ Za njenega vodjo je bil postavljen dr. Stanko Stor. ³⁴⁹ In prav ta je, ko je bil na Štajerskem, »zahteval takoj Rosino.« ³⁵⁰ Tudi višje instance so soglašale, da naj dr. Igor Rosina nadaljuje delo pri ugotavljanju vojnih zločinov prav na Štajerskem, vendar ta na Štajersko ni odšel takoj. Medtem ko je bil še v Rogu, je dobil v analizo sveže zaplenjene orožniške akte iz Gornjega grada s seznamom ustreljenih talcev z območja občine. ³⁵¹

V to obdobje Rosinovega delovanja na področju ugotavljanja vojnih zločinov sodi tudi tematika, ki je širša od zgolj obravnavanja vojnih zločinov, namreč vprašanje, kako ob osvoboditvi postopati z nemško manjšino na Štajerskem. To

344 Prav tam, 266. Gl. tudi poglavje Druga svetovna vojna, država, revolucija in vloga pravnikov.

345 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 269, 271.

346 Prav tam, str. 292.

347 Guštin, Gradivo KUZOP kot podlaga za preučevanje problema žrtev med drugo svetovno vojno, 601–606.

348 SI AS 1670, š. 1, okrožnica št. 1, 29. 9. 1944.

349 Prim. Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 290.

350 Prav tam, str. 302.

351 Prav tam, str. 303.

je bilo v povezavi s tedaj aktualnim vprašanjem, kako organizirati prevzem oblasti, saj je kazalo, da se bo vojska zahodnih zaveznikov v kratkem izkrcala v Istri. Dr. Rosina se je v to diskusijo vključil pozvan ali izzvan od svojega predstojnika dr. Šnuderla, ki je za SNOS pripravil posebno spomenico o ravnanju z nemško manjšino. V njej se je zavzel za izgon vseh pripadnikov nemške manjšine brez izjeme.³⁵² Spomenico je podpisal tudi dr. Rosina. Vendar je teden pozneje SNOSu oddal svoje pripombe in priporočila. V njih je predlagal nekoliko drugačno rešitev, a kar se tiče vojnih zločinov in odgovornosti zanje, se je zavzel za hitro in učinkovito preiskavo vseh pripadnikov nemške manjšine, ker je, kot je ugotovil, kakšni dve tretjini vsega štajerskega nemštva možno uvrstiti v okvir narodnega izdajstva in veleizdaje. Vsak jugoslovanski državljan naj bi bil namreč dolžan zvestobo svoji državi, ne glede na okupacijo, in vsako sodelovanje z nemško okupacijsko oblastjo, ki je vodila politiko priključitve k rajhu, se tako razume kot veleizdaja. In še njegov praktični nasvet: če bi oblasti objavile, kaj se bo obravnavalo kot vojne zločine – torej zgornje – bo veliko pripadnikov nemške manjšine itak zbežalo samih, s tem pa se bo zmanjšal tudi problem njene navzočnosti. Njegova druga poanta pa je zadevala dejstvo, da izgon ali beg pripadnikov nemške manjšine, torej njihova nenavzočnost na jugoslovanskem ozemlju, še ne pomeni pravnega stanja. Zato je glede na predviden zakon o vojnem zločinu svetoval, da se pripadnikom manjšine izdajo odločbe o vojnem zločinstvu. Med storilce vojnih zločinov naj bi vključili tudi tiste, ki so prevzeli zaplenjeno lastnino izgnanih Slovencev.³⁵³ Istočasno pa se je dr. Rosina vključil v diskusijo o še enem odprtem problemu, namreč o posebnem kazenskem normiranju za področje vojnega hudodelstva. Predlog, da se izdela poseben zakon oziroma da se posebej uredi sodstvo za to področje, je imel več zagovornikov zlasti med pravniki, Šnuderlom, Vavpotičem – zadržano pa je bilo politično vodstvo.³⁵⁴ Rosina se je temu predlogu pridružil; predlagal je, da se izda zakon o vojnih zločinih in predpiše postopek pred specializiranimi sodišči, saj se mu vojaška sodišča niso zdela zadostna.³⁵⁵ Seveda še ni vedel za jugoslovansko odločitev, da so medtem že z uredbo (in leto pozneje zakonom o vojaških sodiščih) dodelili vojaškim sodiščem zelo široko pristojnost nad civilnimi osebami – in tudi na področju, o katerem je razmišljal on, torej glede deliktov veleizdaje in kolaboracije z okupatorjem.³⁵⁶

352 Prav tam, str. 284; Predlog za ukrepe pri prevzemu oblasti na Slovenskem Štajerskem, dne 3. 9. 1944, Priloge, str. 508–511. Prim. Nečak, »Nemci« v Sloveniji 1938–1948, str. 363–364.

353 AMNOM, KUZOP, Igor Rosina: Predlog glede prvih ukrepov naše oblasti ob prelomu na Štajerskem, str. 3–4.

354 Šnuderl, *Dnevnik* 2, str. 292, 294.

355 AMNOM, KUZOP, Igor Rosina: Predlog glede prvih ukrepov naše oblasti ob prelomu na Štajerskem, str. 5.

356 Prav tam, str. 4–5. Glede vojaških sodišč prim. Guštin, *Razvoj vojaškega sodstva*, str. 60–61.

V podružnici KUZOP za Severno Slovenijo

Vodja podružnice KUZOP dr. Stanko Stor se je v začetku oktobra 1944 poškodoval, tako da je potreboval pomoč pri delu, hkrati pa je bil predviden, da bo šel v državno komisijo. Tja so ga poklicali novembra 1944. Tako je bil za okrepitev podružnice KUZOP izbran dr. Igor Rosina. Na Štajersko je krenil 25. oktobra 1944, »z velikanskim nahrbtnikom in puško«, kot je njegovo opravilo opisal Šnuderl.³⁵⁷ V tem nahrbtniku je imel tudi vrsto aktov komisije, ki so se nanašali na Štajersko. Predvidevamo lahko, da je potoval po običajni poti za povezavo osrednjega partizanskega ozemlja s Štajersko, skozi »partizanski koridor« v Zasavju. Komaj je dobro prišel na njen sedež v Ljubnem v Savinjski dolini, se je optimistična slika osvobojenega ozemlja in množičnega vključevanja Štajercev v partizanske enote grdo zrušila. Nemška jesenska protipartizanska operacija je decembra 1944 in januarja 1945 povzročila tako izgubo osvobojenih ozemelj kot tudi velike izgube partizanskih enot in civilnega prebivalstva.³⁵⁸ Tudi sam Rosina je bil med umiki in dolgimi pohodi v zimskih razmerah v hudih preizkušnjah. V takih okoliščinah je tudi delo podružnice komisije za ugotavljanje zločinov za Severno Slovenijo dejansko zastalo.

Iz tega obdobja izteka zime in zgodnje pomladi nimamo nobenega eksaktnega sporočila, kako se je vila delovna in življenjska pot dr. Rosine do konca vojne maja 1945. Vodja podružnice dr. Stor je bil poklican v Beograd v državno komisijo in v vodstvu komisije ga je nasledil dr. Rosina. Igor Rosina se je februarja 1945 vrnil na sedež komisije v Beli krajini v Dobljčah pri Črnomlju, kjer je delal do maja 1945, ko se je s komisijo premestil v Ljubljano.³⁵⁹

Delo v Komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za severovzhodno Slovenijo je dr. Rosina nadaljeval tudi po osvoboditvi, ko se je ta namestila v osvobodeni Maribor. Namestili so jo v stavbi na Rotovškem trgu.³⁶⁰ Vse kaže, da so podružnico komisije za severovzhodno Slovenijo (in drugo za Gorenjsko in Koroško) maja 1945 ustanovili znova, saj je mirovala več mesecev; to kaže tudi deloma spremenjeni naziv.³⁶¹ Že v maju 1945 je bil v mariborski podružnici tudi dr. Rosina. Komisija je v novih razmerah in večji sestavi delo lahko zastavila bolj sistematično. Dosegljiv ji je bil vsaj del dokumentacije okupacijske oblasti, ki je ob umiku ostala v okupatorjevih uradih. Glede na zadolžitve, ki

357 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 309.

358 Prim. Žnidarič, Četrta operativna cona; Teropšič, Štajerska v plamenih, str. 896–902.

359 Šnuderl, Slovenski odvetniki, str. 509; izjava Andreja Rosine, 14. 10. 2016.

360 SI AS 1827, š. 69/1; Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 427.

361 SI AS 1827, š. 69/1, Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo – njen pomen in naloge (Fedor Košir), nedat.; Šnuderl (*Dnevnik 2*, str. 407) 31. 5. 1945 navaja, da je zvedel o delovanju komisije v Mariboru.

so izvirale iz delitve dela med državno, federalnimi in okrajnimi komisijami,³⁶² je podružnica začela sistematično evidentirati okupacijske ustanove in njihove pripadnike ter zbirala prijave in izjave, ki so ji omogočile opredeliti najpomembnejše storilce kaznivih dejanj.³⁶³ Začela je sistematično izdelovati prijave, razglasitve pripadnikov okupacijske uprave za storilce vojnih zločinov. S tekočo številko 1 je 3. julija 1945 kot prvo izdelala odločbo – dosje zoper dr. Siegfrieda Uiberreitherja, šefa civilne uprave.³⁶⁴ Kakšno ogromno delo je opravila podružnica komisije v Mariboru, kaže že številčni obseg odločb. Njeni referenti (posamezne odločbe so sestavili in podpisali dr. Mirko Brolih, dr. Jože Bergoč, dr. Vladiboj Kapus, dr. Josip Hribernik, dr. Ivan Forčesin) so v enem letu izdelali 7006 odločb in na podlagi dodatno odkritih dokazov še nekaj stotin dodatnih odločb. Komisija je kot storilce vojnih zločinov sistematično evidentirala vse pripadnike okupacijskega aparata, ki so delovali v politično-upravnih in varnostnih organih, vodilno strukturo Štajerske domovinske zveze in vodstveno strukturo Wehrmannschafta vse do lokalnega nivoja. Številne odločbe so bile tipske, za številne pripadnike varnostne policije in varnostne službe povsem enake.³⁶⁵

Kot lahko razberemo iz ohranjenega gradiva komisije, dr. Rosina omenjenih odločb ni izdeloval. Pač pa je poleg vodenja podružnice proučeval postopanje nemške okupacijske uprave in nemške manjšine, podobno kot dr. Franjo Baš.³⁶⁶ Proučevanje zaplenjene dokumentacije mu je dalo oporo za izdelavo študij za potrebe komisije.

V predavanju Okupator o slovenskem problemu na Spodnjem Štajerskem (iz *nemških dokumentov*) je predstavil predvsem poglede nacistov na problem Slovencev na Štajerskem.³⁶⁷ Drugo predavanje nosi naslov Fašisti med seboj (iz nacističnih dokumentov). Elaborat je obsežen in ilustrativen; skupaj obsega 22 strani.³⁶⁸ Predavanje Okupator o narodnoosvobodilni borbi po nemških dokumentih obsega 15 strani in vsebuje vsebinsko bogat izbor poudarkov iz različnih dokumentov nemške okupacijske oblasti, ki so bili zaseženi v Mariboru in so prišli v dokumentacijo komisije.³⁶⁹

362 SI AS 1827, š. 69/1, Zaključci Zemaljskih komisija Srbije, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Makedonije, Crne gore, Vojvodine, Kosova i Metohije i Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, doneti na konferenciji koja se održala u Beogradu od 18 do 20 juna 1945.

363 Prim. SI AS 1827, š. 63–82.

364 SI AS 1827, š. 83/1.

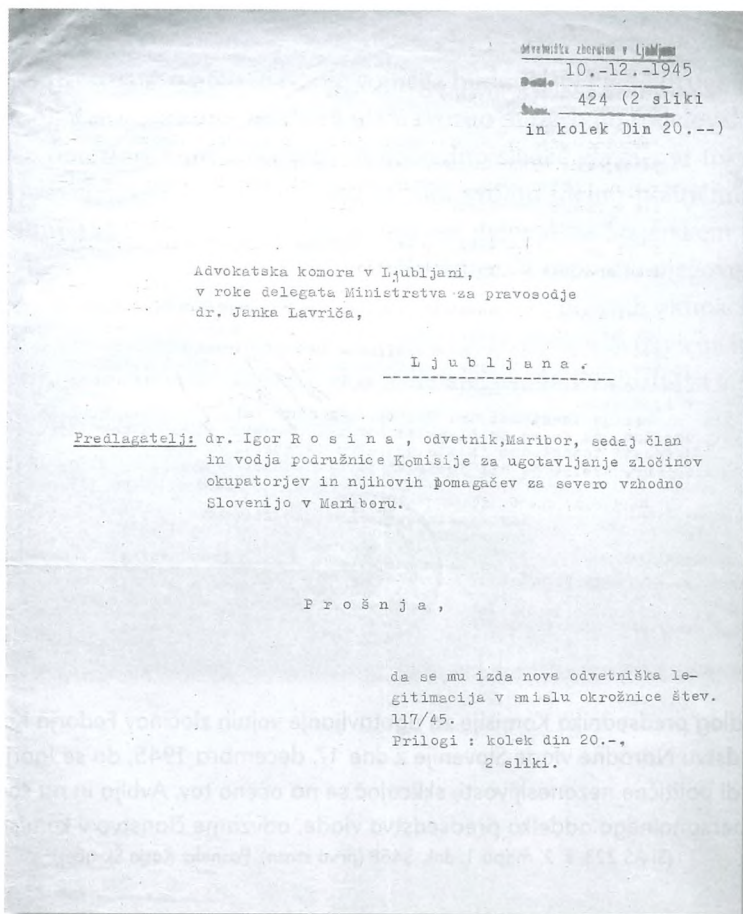
365 SI AS 1827, š. 83–91.

366 Prim. Baš, *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije*, str. 100–121, K problematiki slovenještajerskega nemštva pred in med okupacijo 1941–1945. Že jeseni 1944 je Znanstveni inštitut pri predsedstvu SNOŠ ustanovil sekcijo za študij okupatorskih režimov na slovenskem ozemlju, ki naj bi pri študiju okupacijskih sistemov sodelovala s KUZOP. Prim. Mikuž, *Pregled zgodovine NOB, IV*, str. 154–155. Gl. tudi Kiseljak, *Življenje in delo doktorja Igorja Rosine*, str. 32–43.

367 AMNOM, KUZOP. Sestavek obsega 13 tipkanih strani.

368 AMNOM, Zbirka Igor Rosina, mapa 116.

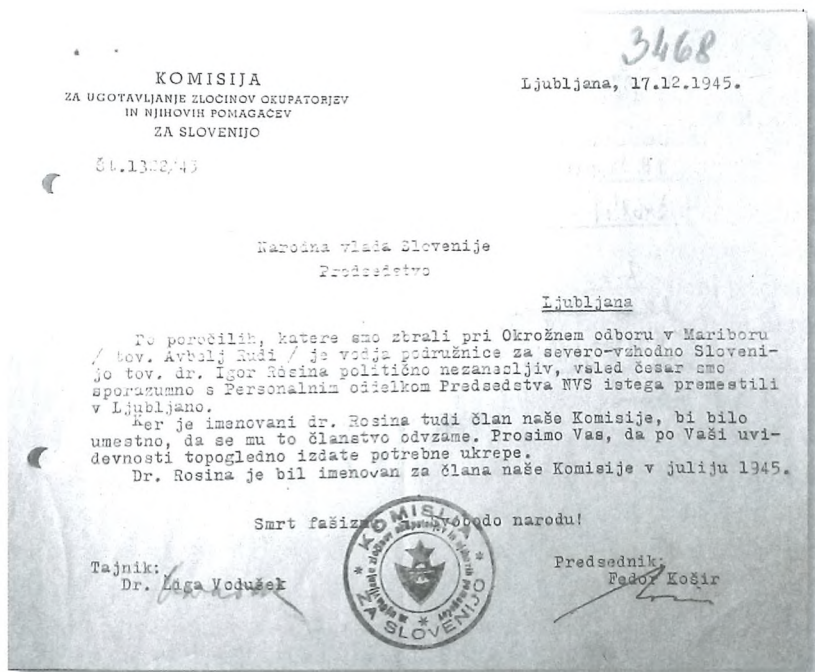
369 AMNOM, KUZOP.

Zadnji znani dopis, ki ga je Igor Rosina poslal, ko je še bil »vodja in član podružnice Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za severo vzhodno Slovenijo v Mariboru« z dne 10. decembra 1945.
(AOZ, š. 69, mapa 1945. Posnel: Boštjan Novak)

Delo v komisiji pa ga je od jeseni 1945 očitno manj pritegovalo; morda tudi zaradi politično zadržanega pogleda na popoln prevzem oblasti s strani KPS in uvedbo tako rekoč izključnega enopartijskega sistema.³⁷⁰ Očitno pa je bilo podobno zadržana tudi ocena osebnosti dr. Igorja Rosine na oblastni strani, saj ga je v karakteristiki – zelo pomembni sestavini položaja vsakogar v sistemu oblastnih organov – sekretar okrožnega komiteja KPS Maribor Viktor Avbelj decembra 1945 označil za politično nezanesljivega. Karakteristika je bila po vsej verjetnosti tudi dejavnik, zaradi katerega je vlada v seznamu uslužbencev vlade

370 Prim. Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 458, 472.

Predlog predsednika Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov Fedorja Koširja Predsedstvu Narodne vlade Slovenije z dne 17. decembra 1945, da se Igorju Rosini zaradi politične nezanesljivosti, sklicujoč se na oceno tov. Avblja in na soglasje personalnega oddelka predsedstva vlade, odvzame članstvo v komisiji.

(SI AS 223, š. 2, mapa 1, dok. 3468 (prva stran). Posnela: Katja Škrubelj)

in vladnih organov Rosino uvrstila v kategorijo *politično nezanesljivi* in zaradi katere je bil Rosina predviden za »reduciranje«, torej prenehanje zaposlitve v potekajoči reorganizaciji vlade in vladnih organov. Sredi decembra 1945 so ga premestili v Ljubljano in je s tem izgubil vodstvo podružnice. Predsednik komisije pa je Narodni vladi predlagal tudi njegovo izključitev iz komisije.³⁷¹ Ni jasnega znaka, ki bi razkrival, ali je sam vedel, da se mu obeta odpust iz komisije. Bodoče torišče svojega dela, še posebej, ker je bilo jasno, da bo komisija kmalu zaključila svoje delo, je videl v nadaljevanju odvetniškega dela. Zaprošil je za obnovitev članstva v Odvetniški zbornici. Marca 1946 je prejel vidirano legitimacijo za opravljanje odvetništva in se tako vrnil med odvetnike.³⁷²

371 SI AS 223, š. 2, mapa 1, dok. 3468, cit. po op. 474; Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 378.

372 Decembra 1945 se je Rosina izkazano zadnjič podpisal kot vodja KUZOP za severovzhodno Slovenijo. Gl. poglavje Igor Rosina, stanovski tovariši in Odvetniška zbornica med oblastjo in avtonomijo 1944–1947, razdelek Začetek postopka vidiranja legitimacij, vloga odborov OF in prekoračitev rokov. Že med delom v komisiji je dr. Rosina občasno deloval kot odvetnik; v dveh civilnih pravih, branil je tudi obtoženca v politično občutljivi zadevi, npr. obtoženega podpiranja križarjev. Prim. SI AS 1931, Ozna.

Sklep

Dr. Igor Rosina je v obravnavanje vojnega hudodelstva med drugo svetovno vojno vstopil nenačrtovano, vendar v njem tvorno in dejavno sodeloval. Deloval je tako kot običajno, s premislekom in ne vedno sledeč glavnemu toku, sledeč svojemu pravnemu znanju, izkušnjam in tudi svojim idejno-političnim pogledom. Pozimi 1944–1945 je v težkih razmerah deloval na Štajerskem in se po koncu vojne vrnil v Maribor kot vodja podružnice. V ospredju njegovega proučevanja je bilo delovanje spodnještajerskega nemštva v pogojih okupacije, seveda pa je bilo delo komisije skupinsko in vpeto v jugoslovanska okvirna izhodišča preiskovanja vojnega hudodelstva, tako da se njegova individualnost v tem delu ni mogla polno izraziti.